

*Риженко І. М.,**кандидат технічних наук, доцент,**доцент кафедри цивільно-правових дисциплін**Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука**Крока А. О.,**капітан, начальник відділення військового обліку**та бронювання сержантів і солдатів запасу**Рівненського об'єднаного міського територіального**центру комплектування та соціальної підтримки*

ПРОБЛЕМА ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ СЕРЕД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто проблему запобігання вчиненню кримінального правопорушення серед військовослужбовців Збройних Сил України. Показано, що недостатній рівень дослідження проблем вчинення кримінальних правопорушень у Збройних Силах України й обґрунтованості заходів щодо їх запобігання у військових частинах негативно впливають на функціонування Збройних Сил України. Отже, з'ясування стану й тенденцій вчинення військовослужбовцями кримінальних правопорушень у Збройних Силах України має особливе значення в контексті реформування (розвитку) українського війська.

Метою публікації є викладення положень, які розв'язують проблему запобігання вчиненню кримінального правопорушення серед військовослужбовців Збройних Сил України. Для досягнення мети ми спробуємо вирішити такі завдання:

1) проаналізувати стан і тенденції вчинення кримінальних правопорушень військовослужбовцями Збройних Сил України;

2) виявити причини й умови їх вчинення;

3) зробити власні висновки.

Проблема запобігання вчиненню кримінального правопорушення серед військовослужбовців Збройних Сил України загалом корелює з іншими проблемами функціонування Збройних Сил України, зокрема такими як: недосконалість нормативно-правового, організаційного, фінансового, кадрового й інформаційного забезпечення запобігання правопорушенням; недостатній рівень проведення комплексних профілактичних заходів, спрямованих на усунення причин та умов правопорушень, і профілактичної роботи з особами, схильними до їх вчинення.

Актуальність проблеми також зростає у зв'язку з давно назрілою потребою вдосконалення нормативно-правових актів, що регулюють питання запобігання кримінальним правопорушенням серед військовослужбовців у Збройних Силах України. Варто також зазначити, що вчинення кримінального правопорушення серед військовослужбовців Збройних Сил України дуже серйозно впливає на стан, динаміку й географію злочинності загалом. Нині воно вийшло далеко за межі звичайного злочинного явища й перетворилося на фактор, що створює реальну загрозу національній безпеці, основам державного ладу, а, на

жаль, кримінологічна наука не запропонувала алгоритму, як її нейтралізувати.

Аналіз функціонування Збройних Сил України за останні роки показав, що успішність запобігання вчиненню кримінальних правопорушень серед військовослужбовців залежить від суспільства, держави, стану матеріально-технічної бази, озброєння, військової техніки, підтримки й підготовки військовослужбовців для Збройних Сил України тощо.

Ключові слова: профілактика, військовослужбовці, комісія, кримінальне правопорушення, збройні сили.

Постановка проблеми. Недостатній рівень дослідження проблем вчинення кримінальних правопорушень у Збройних силах (далі – ЗС) України, обґрунтованості заходів їх запобігання у військових частинах вкрай негативно позначається на функціонуванні самих ЗС України та виконанні ними державних завдань. З'ясування стану і тенденцій вчинення кримінальних правопорушень військовослужбовцями у ЗС України набуває особливого значення в умовах реформування (розвитку) ЗС України.

Актуальність проблеми зростає також і у зв'язку з давно назрілою необхідністю вдосконалення нормативно-правових актів, що регламентують запобігання вчинення кримінальних правопорушень у ЗС України. Беззаперечно запобігання вчинення кримінального правопорушення серед військовослужбовців є провідним завданням ЗС України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема запобігання вчинення кримінального правопорушення серед військовослужбовців у ЗС України була предметом вивчення таких вітчизняних учених, як: О.М. Артеменко, В.В. Бабаніна, В.М. Білоконева, І.Г. Богатирьов, П.П. Богущий, І.В. Боднар, В.В. Бондарев, М.Б. Головка, В.К. Гришук, Н.А. Дмитренко, В.С. Давиденко, С.Ф. Денисов, Ю.П. Дзюба, С.І. Дячук, М.М. Івлєв, Д.В. Казначєєва, В.І. Касинюк, В.А. Клименко, І.М. Коропатнік, Я.С. Кулькіна, Ю.Б. Курилюк, І.І. Митрофанов, В.О. Навроцький, Т.Б. Ніколаєнко, А. Овчаренко, М.І. Панов, О.Р. Полегенька, В.П. Попович, Є.Б. Пузиревський, О.М. Сарнавський, О.В. Столярський, В.М. Стратонов, Є.Л. Стрельцов, О.С. Ткачук, М.С. Туркот, С.О. Харитонов, І.О. Харь,

Г. І. Чангулі, В.В. Шаблистий, В.А. Шершенькова, О.О. Шкута й інші.

Утім, нині серед науковців не вироблено єдиного підходу щодо запобігання вчинення кримінального правопорушення серед військовослужбовців у ЗС України, що й спонукало підготувати статтю.

Мета роботи полягає у виокремлення положень, які розв'язують проблему запобігання вчинення кримінального правопорушення серед військовослужбовців Збройних сил України. Для реалізації вказаної мети спробуємо вирішити такі завдання:

1) проаналізувати стан, тенденції вчинення кримінального правопорушення серед військовослужбовців у ЗС України;

2) виявити причини та умови їх вчинення; сформулювати власні висновки.

Виклад основного матеріалу. Проблема запобігання вчинення кримінального правопорушення серед військовослужбовців ЗС України, певним чином кореспондується з іншими проблемами функціонування ЗС України, зокрема такими, як: недосконалість нормативно-правового, організаційного, фінансового, кадрового та інформаційного забезпечення запобігання правопорушень; неналежний рівень комплексних запобіжних заходів, спрямованих на усунення причин і умов учинення правопорушень, та профілактичної роботи з особами, схильними до їх вчинення.

Торкаючись питання запобігання вчинення кримінального правопорушення серед військовослужбовців ЗС України варто зазначити, що саме поняття кримінальне правопорушення запропоновані раніше вітчизняними вченими є доволі умовним, оскільки їх представники по суті вивчають різні аспекти цього соціального явища [1, с. 53].

Враховуючи той факт, що ЗС України не ізольований соціальний механізм в державі, а органічна складова частини нашого суспільства, вчинення у її середовищі кримінального правопорушення викликає у суспільстві серед платників податків неабиякий резонанс. Сучасна Україна переживає глибокі соціально-економічні перетворення, а в їх рамках – криміналізацію багатьох сфер життєдіяльності, як на рівні масових явищ, так і на міжособистісному.

Варто також зазначити, що вчинення кримінального правопорушення серед військовослужбовців ЗС України дуже серйозно впливає на стан, динаміку й географію злочинності в цілому. Воно нині вийшло далеко за межі загальнокримінального феномену й перетворилося на фактор, що створює реальну загрозу національній безпеці, основам державного устрою, а алгоритму, як її нейтралізувати кримінологічна наука на жаль, не запропонувала. Наголосимо, що і серед адвокатів та захисників існує думка про феномен випадковості у злочинності, коли людина вчиняє злочин не бажаючи цього робити. Можливо така думка має право на існування, мабуть її слід дослідити, але чому, людина, яка сідає за кермо автомобіля в нетверезому стані, що не розуміє, що такі дії злочинні, але вибирає саме злочинну дію, злодій який вчиняє крадіжку теж розуміє, що вчиняє злочин, і так до безкінечності. То, що це теж випадковість [2, с. 87].

Як видається у нас відсутня реальна статистика, яка шкода (пряма чи побічна) наноситься потерпілим від кримінального правопорушення. А ті цифри, які ми отримуємо від офіційної статистики вірити їм за нашим переконанням не слід тому, що вони не відповідають Індексу тих втрат, і тієї шкоди, які несе людина, суспільство, держава. Варто підтримати позицію Р.С. Веприць-

кого про те, що узагальнену методику обчислення ціни злочинності слід починати з окремого регіону, міста, району, населеного пункту та для конкретних видів злочинів, зокрема економічних, корисливих, насильницьких та інших [3, с. 31].

Цікавою для нашого дослідження є позиція вітчизняних кримінологів В.В. Голіні й Б.М. Головкина, які вважають, що статистична ілюзія про злочинність викривляє уявлення про дійсний стан кримінальної реальності у країні [4, с. 67], а вона на жаль, як соціальне правове явище розповсюджується на всі регіони нашої країни і, що саме прикро, нова поліція стала безсилою та неспроможною перед її проявами. Поряд із тим є помилкою, коли держава покладає запобігання вчинення кримінальних правопорушень серед військовослужбовців ЗС України тільки на правоохоронні органи, тому, що ефективність їхньої діяльності, як зауважує В.В. Лунсєв, також залежить від багатьох факторів і соціальних умов. Отож, саме солідарність суспільства на думку поіменного вченого розвиває основу злочинності. Людина постійно здійснює пошук умов, що більше відповідають її внутрішнім потребам. Але людина – істота суспільна, і у випадку втрати почуття зв'язку із суспільством, вона буде протиставляти себе йому [5, с. 40–41].

Вітчизняний вчений О.М. Литвинов у власних дослідженнях пише проте, що завдання держави полягає в тому, щоб забезпечити соціальні умови і правові правила співіснування, гармонізувати суспільні відносини, знімаючи соціальні протиріччя і зміцнюючи солідарність суспільства. Не вирішивши даного завдання, важко очікувати підвищення соціальної активності населення у протидії злочинності, його правової підтримки [6, с. 1].

Інший вітчизняний вчений О.М. Костенко зазначає, що високий рівень правопорядку в суспільстві можливий тільки тоді, коли громадяни бачать у державних органах гарантів їхньої безпеки, відчують не на словах, а на ділі, зацікавленість правоохоронних органів у розгляді й вжитті заходів щодо будь-якого правопорушення. Укриття злочинів від реєстрації з метою підвищення показників розкриття, незаконні відмови в порушенні кримінального провадження та інше «професійне» маніпулювання статистикою завдають колосальної шкоди правосвідомості населення і підштовхують суспільство до прірви правового нігілізму [7, с. 150].

Отож, при розробці алгоритму запобігання вчинення кримінального правопорушення серед військовослужбовців у ЗС України слід враховувати наступні компоненти:

1) вид вчиненого кримінального правопорушення (від невеликої тяжкості до більш тяжкого і особливо тяжкого);

2) класифікація злочинності з урахування історичного, правового, фінансово-економічного, політичного, ідеологічного, морального, медичного та соціально-психологічного критерію;

3) вид шкоди (пряма чи побічна), яка нанесена спеціальним суб'єктом (військовослужбовцем) не тільки потерпілому, а і державі та суспільству в цілому;

4) суми виплат потерпілим від кримінального правопорушення на підставі позовних заяв. Такий компонент засвідчує, що на 1 жовтня 2016 року суму які повинні відшкодувати потерпілим засуджені склала понад 55 мільйонів гривень;

5) суми виплат за заподіяну моральну шкоду особам, які незаконно були притягнуті до кримінальної відповідальності на виконання рішень Європейського суду з прав людини [8, с. 82].

Разом із тим проблема запобігання вчинення кримінального правопорушення серед військовослужбовців у ЗС України не визначає конкретні шляхи досягнення поставлених державою завдань. А тому розуміння причин вчинення кримінального правопорушення серед військовослужбовців й можливостей суспільства в її запобіганні є ключовою ланкою держави у формуванні кримінологічної політики такому соціальному злу.

На жаль, за даними вітчизняних кримінологів вчинення кримінального правопорушення серед військовослужбовців набуває організованих, форм із корумпованими зв'язками, які вразили не тільки органи державної влади й управління, а також і судові і правоохоронні органи.

Сьогодні вчинення кримінального правопорушення серед військовослужбовців – це суспільно-небезпечне явище, яке зберігає свою тенденцію до зростання і становить особливу небезпеку у сфері інформаційних технологій і ресурсів, використання глобальних комп'ютерних, телекомунікаційних мереж в терористичних, екстремістських та пропагандистських цілях, що згодом наносить велику шкоду державі та її громадянам.

До речі, цікавою є позиція вітчизняного вченого Є.В. Фесенко, який у власних працях зазначає, що проблема цінностей у світовій філософії неспірною, а злочинне діяння завжди спрямоване проти найважливіших цінностей, які бере під захист кримінальне законодавство [9, с. 49]. Слід також звернути увагу і на позицію іншого вітчизняного вченого С.С. Мірошніченка, який доводить у власному дослідженні про необхідність удосконалення державою механізму протидії злочинності, оптимізації інтеграційних зв'язків між такими його елементами, як цілі, завдання, функції, методи діяльності, через комплексне вирішення питань реалізації принципу верховенства закону, прав і свобод людини й громадянина [10, с. 149].

Крім того, кримінологічний аналіз розвитку злочинності показує, що однією з найгостріших проблем натеper залишається стан криміногенної ситуації у Збройних силах України. Більше того, від належного виконання військовими формуваннями покладених на них державою й суспільством обов'язків залежить забезпечення національної безпеки нашої країни. Отож, злочинність військовослужбовців украй негативно впливає не лише на формування Збройних силах України та військову дисципліну, але і на державу в цілому, будучи одним із внутрішніх індикаторів, за яким суспільство оцінює стан соціальної безпеки та мікроклімату.

Такий стан справ багато в чому пояснюється тим, що вчинення у ЗС України кримінальних правопорушень природно сприяє падінню авторитету державної влади, поширенню у суспільстві страху перед зовнішніми та внутрішніми загрозами, аномії, аморальності й неповаги до військовослужбовців та знижує престижність військової служби. Проблема зміцнення законності серед військовослужбовців потребує розробки та вирішення не лише першочергових, але й перспективних завдань щодо протидії кримінальним правопорушенням в цій сфері [11, с. 132–133].

Кримінальним правопорушенням є передбачене Кримінальним кодексом (далі – КК) України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. (ст. 11 КК України). Кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини (ст. 12 КК України) [12].

Поняття злочину в кримінальному законі завжди залишалося універсальною і фундаментальною категорією: воно лежить в основі змісту всіх кримінально-правових норм та інститутів як Загальної, так і Особливої частини КК України і дозволяє відмежувати злочин від інших правопорушень. Ми поділяємо позицію відомих вітчизняних правників Ю.В. Бауліна й В.І. Борисова з приводу того, що злочин, як і будь-яке інше правопорушення, є певною поведінкою, певним вчинком людини, в якому виявляється його свідомість та воля.

Така поведінка, як зауважують поіменні вчені, може виявлятися у двох формах: дії та бездіяльності. Критерієм розподілу виступає фізична ознака: дія – це активна поведінка (в основі якої лежить певний рух людини); бездіяльність – пасивна поведінка (відсутність руху), яка виявляється в тому, що особа не виконує певних дій, які вона повинна і могла виконати [13, с. 48].

Поняття «військова злочинність» як сукупність передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь, учинених особами із ЗС, інших військ і військових формувань, а також громадянами, що перебувають у запасі, під час проходження ними військових зборів, і персоналом військових частин, з'єднань та установ у зв'язку із виконанням ними службових обов'язків або в розташуванні цих частин, з'єднань і установ, за певний період часу і в певному просторі розглядають В.В. Черней і В.В. Сокурєнко [14, с. 254].

Відповідно до ст. 401 КК України військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені розділом XIX Особливої частини КК України кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.

За відповідними статтями розділу XIX Особливої частини КК України несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом.

Особи, не зазначені в ст. 401 КК України, за співучасть у військових кримінальних правопорушеннях підлягають відповідальності за відповідними статтями розділу XIX Особливої частини КК України.

Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтями розділу XIX Особливої частини КК України, може бути звільнена від кримінальної відповідальності згідно зі ст. 44 КК України із застосуванням до неї заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України [15].

На відміну від інших груп кримінальних правопорушень, передбачених КК України, поняття військових кримінальних правопорушень визначене безпосередньо в законі (ч. 1 ст. 401). Проте, у цьому визначенні розкриваються не всі ознаки кримінальних правопорушень, які вчиняються у ЗС України, а лише специфічні, притаманні саме військовим кримінальним правопорушенням, які дають змогу відмежувати військові кримінальні правопорушення від інших [16].

На думку вітчизняних вчених О.М. Джужи й А.В. Гаркуши, злочинність в армії – це сукупність кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями, а також прирівняними

до них за статусом і кримінальною відповідальністю військово-зобов'язаними під час проходження ними навчальних (перевірочних) або спеціальних зборів [17, с. 27].

Висновки. З урахуванням вищевикладеного зауважимо, що недостатній рівень дослідження проблем запобігання вчинення кримінальних правопорушень серед військовослужбовців у ЗС України вкрай негативно позначається на функціонуванні самих ЗС України та виконанні ними державних завдань. Як вбачається, актуальність проблеми зростає також і у зв'язку з давно назрілою необхідністю вдосконалення нормативно-правових актів, що регламентують запобігання вчинення кримінальних правопорушень серед військовослужбовців у ЗС України. Саме проведений аналіз функціонування ЗС України в останні роки показав, що успіх запобігання вчинення кримінальних правопорушень серед військовослужбовців залежить від суспільства, держави, стану матеріально-технічної бази, озброєння, військової техніки, забезпечення та підготовка військовослужбовців для ЗС України тощо.

Література:

1. Кримінологія : підручник / О.М. Джу́жа, В.В. Васи́левич, В.В. Черней, С.С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. В.В. Чернея ; за наук. ред. О.М. Джу́жі. Київ : ФОП Маслакова, 2020. 612 с.
2. Богатирьов І.Г. Проблема ціни злочинності в Україні. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи* : матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 50-річчю кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, м. Харків, 9 грудня 2016 р. / за ред. В.Я. Тація, Б.М. Головкина. Харків : Право, 2016. С. 87–89.
3. Веприцький Р.С. Феноменологія злочинності в регіоні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 40 с.
4. Кримінологія : підручник / В.В. Голіна, Б.М. Головкин, М.Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В.В. Голіни, Б.М. Головкина. Харків : Право, 2014. 440 с.
5. Лунеев В.В. Социальные последствия, жертвы и цена преступности. *Государство и право*. 2009. № 1. С. 39–41.
6. Литвинов О.М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків : ХНУВС, 2010. 39 с.
7. Костенко О.М. Концепція модернізації кримінології у світлі соціального натуралізму (про основи «натуралістичної» кримінології). *Право України*. 2009. № 7. С. 39–42.
8. Дмитренко Н.А. Роль Збройних сил України у запобіганні злочинності в умовах гібридної війни. *Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини* : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 21–22 грудня 2018 р. Запоріжжя, 2018. Ч. 2. С. 80–82.
9. Фесенко С.В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони. Київ : Атіка, 2004. 280 с.
10. Мірошніченко С.С. Злочини проти правосуддя: теорія та практика протидії. Київ : Десна, 2012. 432 с.
11. Казначеева Д.В. Військова злочинність: аналіз та прогнозування. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 132–140.
12. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III (зі змінами та доповненнями) / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
13. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2016. 1196 с.
14. Злочинність військова. *Українська кримінологічна енциклопедія* / за заг. ред. В.В. Чернея, В.В. Сокурєнка ; упоряд. О.М. Джу́жа, О.М. Литвинов. Київ ; Харків : Харківський національний універ-

- ситет внутрішніх справ ; Національна академія внутрішніх справ ; Кримінологічна асоціація України ; Золота миля, 2017. С. 254–257.
15. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III (зі змінами та доповненнями) / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
 16. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А.М. Бойко, Л.П. Брич, В.К. Гришук, О.О. Дудорова та ін. ; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 6-те вид., перероб. та доповн. Київ : Юридична думка, 2009. 1296 с.
 17. Джу́жа О.М., Гаркуша А.В. Актуальність кримінологічного дослідження екстремальних умов (ситуацій, що сприяють злочинності під час проведення антитерористичної операції). *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 27–36.

Ryzhenko I., Kroka A. The problem of preventing the commission of a criminal offense among military personnel of the Armed Forces of Ukraine

Summary. The problem of preventing the commission of a criminal offense among military personnel of the Armed Forces of Ukraine was described in the article. The author showed that an insufficient level of research on the problems of committing criminal offenses in the Armed Forces of Ukraine and an insufficient level of the validity of measures to prevent them in military units have a very negative impact on the functioning of the Armed Forces of Ukraine and their implementation of state tasks. Clarification of the state and trends in the commission of criminal offenses by military personnel in the Armed Forces of Ukraine has particular importance in the context of the reform (development) of the armed forces of Ukraine.

The purpose of this publication is to highlight the provisions that solve the problem of preventing the commission of a criminal offense among military personnel of the Armed Forces of Ukraine. To achieve this goal, we will try to solve the following tasks: analyze the state and trends of committing a criminal offense among military personnel in the Armed Forces of Ukraine; identify the causes and conditions of their commission; form our own conclusions.

The problem of preventing the commission of a criminal offense among the military personnel of the Armed Forces of Ukraine in general corresponds to other problems of the functioning of the Armed Forces of Ukraine, in particular such as: imperfection of regulatory, organizational, financial, personnel and information support for the prevention of offenses; inadequate level of comprehensive preventive measures aimed at eliminating the causes and conditions of offenses and preventive work with persons prone to their commission.

The actuality of the problem is also growing in connection with the long-overdue need to improve regulatory legal acts regulating the Prevention of criminal offenses among military personnel in the Armed Forces of Ukraine.

It is also worth noting that the commission of a criminal offense among the military personnel of the armed forces of Ukraine very seriously affects the state, dynamics and geography of crime in general. Today, it has gone far beyond the ordinary criminal phenomenon and turned into a factor that creates a real threat to national security, the foundations of the state structure and, unfortunately, criminological science has not offered an algorithm for how to neutralize it.

The analysis of the functioning of the Armed Forces of Ukraine in recent years has shown that the success of preventing the commission of criminal offenses among military personnel depends on society, the state, the state of the material and technical base, weapons, military equipment, support and training of military personnel for the Armed Forces of Ukraine, etc.

Key words: prevention, military personnel, Commission, criminal offense, armed forces.